

Michał Łuszczuk

Spór o wyspy Diaoyu

Studia Iuridica Lublinensia 2, 81-94

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MICHAŁ ŁUSZCZUK

Spór o wyspy Diaoyu /Senkaku w świetle zasady efektywnej okupacji

Diaoyu/Senkaku islands dispute in view of the concept of effective occupation

1.

Współcześnie doktryna prawa międzynarodowego rozróżnia kilka dróg legalnego nabycia suwerenności terytorialnej, aczkolwiek próby ich sklasyfikowania budzą liczne kontrowersje (Bierzanek, Symonides 1999). Do kanonu powszechnie przyjętych sposobów rozciągnięcia zwierzchnictwa terytorialnego, dających nie tylko prawo wykonywania kompetencji państwowych, ale również prawo dysponowania nabytym obszarem ze skutkami *erga omnes* (*Encyklopedia*, 1976), zaliczyć można: zawłaszczenie ziemi niczyjej (*terra nullius*), zasiedzenie, przyrost naturalny, cesje i plebiscyty (Bierzanek, Symonides 1999; Góralczyk, 1996). W prezentowanej analizie sporu terytorialnego o archipelag Diaoyu/Senkaku, z powyżej wskazanych metod uzyskania terytorium, zastosowanie znajdują jedynie dwie: zawłaszczenie ziemi niczyjej oraz zasiedzenie, pozostałe zaś można pominąć.

Uważa się, iż w prawie międzynarodowym przeprowadzenie ścisłego rozróżnienia między zawłaszczeniem a zasiedzeniem nie jest zadaniem łatwym (*Encyklopedia*, 1976). Związane jest to z faktem, iż obie koncepcje opierają się na zasadzie sprawowania efektywnej kontroli (Shaw, 2000), która zastąpiła wcześniej obowiązujące koncepcje dotyczące odkrycia terytorium i jego symbolicznej aneksji jako dostarczających podstaw, które wystarczają do nabycia tytułu prawnego (Symonides 1971; Gilas, 1995; Góralczyk, 1996). Efektywna okupacja – mimo malejącego w ostatnich dziesięcioleciach znaczenia – z racji jej sprzeczności ze współczesnymi normami prawnymi, jak i zanikaniem obszarów, które można by uznać za *terra nullius*, nadal jednak

może dawać tytuł do nowo powstałych wysp czy terytoriów porzucanych. Znaczenie tej koncepcji jest również istotne przy próbach rozwiązywania sporów terytorialnych, gdyż pozwala ona ocenić roszczenia na niej oparte (Symonides, 1971). Niniejsza analiza chińsko-japońskiego sporu również korzysta z tej koncepcji.

2.

Stosunki Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) oraz Japonii od kilkunastu co najmniej lat stanowią jeden z ważniejszych czynników kształtujących układ sił w regionie Azji i Pacyfiku (Tsang, 1999; Haliżak 1999). Analiza ich dotychczasowych, 30-letnich relacji¹ prowadzi do wniosku, że rozwijająca się coraz intensywniej współpraca polityczna i gospodarcza służy zarówno stabilizacji wzajemnych kontaktów, jak i sytuacji międzynarodowej w całym regionie. Jednakże dostrzec również można, iż obecnie w postzimnowojennej rzeczywistości, gdy oba państwa poszukują optymalnej dla siebie roli międzynarodowej (Suisheng, 1999; Wilson, 1995), ich stosunki tak naprawdę nadal są przepojone duchem rywalizacji. Jej przejawami są zarówno ograniczone kontakty w dziedzinie wojskowości, stale powracające kwestie „rozliczeń z przeszłością”² oraz nierozstrzygnięte kwestie terytorialne³ (Suisheng, 1999; Klein, 1998), których przykładem jest toczący się od początku lat 70. XX wieku spór o suwerenne zwierzchnictwo nad wyspami Diaoyu/Senkaku.⁴

Przedmiotem tego sporu jest archipelag wysp położony na Morzu Wschodniochińskim, w którego skład wchodzi osiem niezamieszkałych, pozbawionych wody pitnej wysepek o łącznej powierzchni blisko 7 km². Należy jednakże zwrócić uwagę, iż wielkość obszaru morskiego – (morza terytorialnego i ewentualnej wyłącznej strefy ekonomicznej) oraz szelfu kontynentalnego – nad którymi zgodnie z Konwencją o Prawie Morza z 1982 r.

¹ Oficjalne stosunki dyplomatyczne między ChRL a Japonią zostały nawiązane 29 IX 1972 r. wraz z ogłoszeniem Wspólnego Komunikatu „kończącego nienormalny stan rzeczy”, jaki istniał do tej pory między obu państwami. Zob. *Wspólny Komunikat*, „Zbiór Dokumentów” 1972, nr 9, s. 1694–1696. Dokument ten oraz Traktat o Pokoju i Przyjaźni z 12 VIII 1978 r. i Wspólna Chińsko-Japońska Deklaracja pt. „Przyjazne Partnerstwo oraz Współpraca dla Pokoju i Rozwoju” z 25 XI 1998 r. stanowią prawnopolityczne ramy stosunków między obu krajami.

² Chodzi tu m.in. o kwestię okupacji japońskiej w Chinach w latach 30. i 40., o sprawę odszkodowań dla „kobiet – pocieszycielek” (*comfort woman*) czy też o problem zasobów broni chemicznej i biologicznej (pozostałości po wojskach japońskich z okresu II wojny światowej).

³ Oprócz tego sporu ChRL zgłasza roszczenia na Morzu Południowochińskim do Wysp Paracelskich, Wysp Spratly, Pratas i Macleasfield Bank, na których panują inne państwa w tym regionie. Z drugiej strony, Japonia jest w sporze z Koreą Płd. o wyspy Tok-do/Takeshima oraz z Rosją o Wyspy Kurylskie/Terytoria Północne.

⁴ Zwierzchnictwem nad wyspami Diaoyu/Senkaku zainteresowany jest również Tajwan, którego roszczenia są poniekąd tożsame z roszczeniami przedstawianymi przez władze ChRL. Ze względu na przejrzystość prezentacji sporu argumenty tajwańskie zostały pominięte.

można domagać się zwierzchnictwa w sytuacji dysponowania archipelagiem, wynosi około 40 tys. km² (Valencia, 2000).

Archipelag znajduje się w odległości około 170 km (120 mil morskich) w kierunku północnowschodnim od Wyspy Tajwan i około 410 km (200 m.m.) na południowy zachód od Okinawy (Deans, 2000). Wszystkie wysepki położone są na obszarze o głębokości morza dochodzącej do 200 metrów, na skraju azjatyckiego szelfu kontynentalnego. Geologicznie wyspy oddzielone są od terytorium japońskiego Rowem Riukiu, sięgającym głębokości 7,5 tys. metrów. Obecnie wyspy znajdują się pod zwierzchnością japońską, aczkolwiek należą do prywatnego właściciela (Mack, 1997).

3.

Spór o wyspy Diaoyu/Senkaku na forum międzynarodowym pojawił się jesienią 1970 r., w następstwie wydanego pod koniec 1969 r. Raportu Komisji Gospodarczej ONZ ds. Azji i Dalekiego Wschodu, wedle którego w rejonie wysp znajdować się miały bardzo duże złoża ropy naftowej i gazu, przypuszczalnie największe na Morzu Wschodniochińskim (Halimarski, 1982) i jedno z większych na świecie (Umbach). Wówczas, na początku grudnia 1970 r., swoje roszczenia wobec archipelagu po raz pierwszy zasygnalizowała ChRL. Oficjalne stanowisko rządu chińskiego w tej sprawie zostało przedstawione jednak dopiero rok później – 30 XII 1971 r., tuż po podpisaniu przez Japonię i USA traktatu zwracającego Okinawę i niektóre wyspy archipelagu Riukiu pod kontrolę Tokio.⁵ W oświadczeniu chińskiego MSZ stwierdzono, że „Tiaoyi Lietao i inne wyspy od wieków stanowią terytorium Chin” (podobnie jak i Tajwan), zatem włączenie przez USA tych wysp do obszarów oddawanych pod zwierzchność Japonii jest jawnym naruszeniem integralności terytorialnej Chin. Od tej chwili we wszystkich chińskich opra-

⁵ Archipelag Diaoyu/Senkaku znalazł się pod administracją amerykańską na mocy art. 3 Traktatu Pokojowego podpisanego przez Japonię i USA na konferencji w San Francisco w 1951 r., w której jednak udziału nie wzięły ani ChRL, ani Republika Chińska. W artykule 2 tego samego Traktatu znalazł się natomiast zapis, w którym Japonia zrzekała się praw i roszczeń w stosunku do terytoriów chińskich takich jak: Tajwan, Wyspy Peskadoryjskie. Do artykułu tego nawiązano w kwietniu 1952 r. w Traktacie japońsko-tajwańskim, w którym powtórzono, iż Japonia zrzeka się praw, tytułu i roszczeń wobec Tajwanu, Wysp Peskadoryjskich, Wysp Spratly i Paraceli. Jednocześnie wskazano, iż wszystkie układy, konwencje i umowy podpisane przed 9 XII 1941 r. między Chinami a Japonią stają się nieważne i przestają obowiązywać w następstwie zakończenia wojny. Umowa japońsko-amerykańska z 17 VI 1971 r., zwracająca Japonii prawo administrowania archipelagiem Riukiu (w tym i wyspą Okinawą), w dołączonym „Aneksie” zalicza wyspy Diaoyu/Senkaku do archipelagu Riukiu. Jednocześnie USA podkreśliły, iż w ten sposób nie wskazują, komu należy się zwierzchnictwo nad wyspami, a jedynie przywracają stan sprzed II wojny światowej. To neutralne stanowisko Stany Zjednoczone konsekwentnie podtrzymują po dziś dzień i uważają, że spór powinny rozstrzygnąć negocjacje obu zainteresowanych państw albo też arbitraż strony trzeciej (zob. Kukułka, 1995).

cowaniach kartograficznych wyspy Diaoyu/Senkaku opisane są jako należące do ChRL.

W pierwszej połowie 1972 r. z uwagi na zarysowującą się perspektywę normalizacji stosunków z Japonią ChRL zrezygnowała z eksponowania tego sporu, który ostatecznie nie został wówczas rozwiązany, ani nawet szerzej omówiony.⁶ W 1977 roku Japonia ogłosiła utworzenie wokół wysp 12-milowej strefy wyłącznego rybołówstwa, co oznaczało wyrzucenie dotychczas łowiących w tych okolicach tajwańskich rybaków (Umbach). Wiosną 1978 r. w trakcie negocjacji nad włączeniem do projektu traktatu tzw. klauzuli anty-hegemonistycznej doszło do próby wymuszenia przez stronę chińską ustępstw ze strony Tokio – poprzez demonstrację siły na wodach otaczających Diaoyu/Senkaku (Halimarski, 1982). Incydent potępiony przez Tokio w specjalnej nocie, bardzo szybko „wyjaśniony” został przez Pekin jako „przypadkowy”, zaś rozmowy nad traktatem kontynuowano. Jednak problem sporu nadal istniał i nic nie zapowiadało jego rozwiązania. Podczas oficjalnej wizyty w Japonii w listopadzie 1978 r. Deng Xiaoping miał stwierdzić: „Być może nasze pokolenie nie jest wystarczająco mądre, być może następne pokolenia będą mądrzejsze i zdołają w końcu znaleźć rozwiązanie tego problemu zadowalające wszystkich”.

Podejście takie nie rozwiązywało oczywiście sprawy, co więcej, nawet nie chroniło przed kolejnymi incydentami, do jakich kilkakrotnie dochodziło w następnych latach. Wydaje się, iż w latach 80. i 90. XX wieku Pekin wołał utrzymywać nierozstrzygnięty ostatecznie *status quo*, który umożliwiał mu stosowanie, gdy było to dla niego korzystne, nacisku na Japończyków. Oficjalnie jednak obie strony obiecywały i nadal obiecują dołożenie wszelkich starań, by kwestia przynależności wysp nie wpływała na bieżące stosunki między państwami. Nie zawsze jednak jest to możliwe, co potwierdzało się kilkakrotnie już w latach 90.⁷ Dokonując oceny przebiegu sporu, należy jednakże stwierdzić, iż jest on konfliktem o względnie niskiej intensywności. Wielu komenta-

⁶ Premier Czou En-laj miał wówczas stwierdzić, iż wyspy Diaoyu/Senkaku to tylko mikroskopijne kropki, które trudno znaleźć na mapach, i nie warto się o nie w tym momencie spierać. A. Halimarski, *op. cit.*, s. 88. We Wspólnej Deklaracji podpisanej w 1972 r. stwierdza się zatem nieco enigmatycznie, iż Japonia stosuje się do art. 8 Deklaracji Poczdamskiej. Podobne podejście zastosowano w pierwszej fazie negocjacji nad Traktatem o Pokoju i Przyjaźni między obu krajami, odkładając próby rozwiązania sporu na bliżej nieokreśloną przyszłość. Oczywiście nie oznaczało to, iż którakolwiek ze stron zmieniła swoje stanowisko w tej sprawie.

⁷ Między innymi w lutym 1992 r. Pekin włączył sporne wyspy, podobnie jak i wyspy na Morzu Południowochińskim, do spisu obszarów morskich podlegających jego jurysdykcji, deklarując jednocześnie gotowość do zbrojnego odparcia jakichkolwiek prób naruszenia jego zwierzchności nad tymi obszarami. Premier rządu japońskiego bardzo negatywnie ocenił ten akt (Li, 1995; Mack, 1997; Selin, 1994). Spór odnowił się w czerwcu 1996 r., kiedy to zarówno ChRL, jak i Tajwan zdecydowanie zaprotestowały przeciw utworzeniu przez Japonię 200-milowej, wyłącznej strefy ekonomicznej wokół archipelagu. Stanowiło to konsekwencję ratyfikacji przez Japonię Konwencji o Prawie Morza z 1982 r. (*Rocznik strategiczny 1996/1997*).

torów uważa, iż tak naprawdę to nie jest to wyłącznie typowy spór terytorialny, ale że stawką jest prestiż i honor rywalizujących ze sobą państw.

4.

Roszczenia ChRL wobec wysp Diaoyu/Senkaku oparte są na następujących argumentach. Po pierwsze, władze chińskie uważają, iż zwierzchnictwo terytorialne wobec spornych wysp przynależy się ChRL na podstawie ich „wcześniejszego odkrycia, zagospodarowania i posiadania”. Na poparcie tej tezy przedstawiają dwa wydarzenia z przeszłości, które wskazują, iż wyspy zostały odkryte przez Chińczyków wieki temu i przez stulecia – wchodząc w obszar obrony morskiej Cesarstwa Chińskiego – były przez nich użytkowane. Pierwsze z nich to misja wysłannika Cesarza Chin w 1372 r., który podczas swej podróży na wyspy Riukiu przepływał w pobliżu wysp archipelagu, które – co podkreślają dziś Chińczycy – już w średniowieczu były wykorzystywane przez nich jako znaki nawigacyjne. Drugie z minionych wydarzeń odnosi się do specjalnego Edyktu Cesarzowej Chin z 1893 r., przekazującego wyspy Diaoyu lekarzowi Sheng Xuan-hui, który był zainteresowany wykorzystaniem w celach farmaceutycznych rosnących akurat na tych wyspach rzadkich ziół *shi cong yong* (*statice arbuscula*).

Drugim argumentem przedstawianym przez stronę chińską są fakty wskazujące na bezpośrednie i pośrednie uznanie przez Japończyków w XIX i XX wieku jej suwerennych praw do wysp, co w zasadzie powinno wykluczać późniejsze japońskie roszczenia. Na poparcie tej tezy Chińczycy przypominają, iż w 1785 r. ukazała się opracowana przez Japończyków mapa, na której to wyspy archipelagu zastały oznaczone takim samym kolorem co terytorium Chin, inną zaś barwą opisano Królestwo Riukiu. Również w opublikowanych w Japonii w 1874 r. mapach archipelagu Riukiu oraz Kronikach Okinawy z 1877 r. nie zaliczono wysp Diaoyu/Senkaku do terytorium japońskiego. W ocenie Chin władze japońskie zainteresowały się wyspami dopiero w latach 90. XIX w. Na początku 1894 r. do japońskiego ministerstwa spraw wewnętrznych trafił wniosek wystosowany przez prefekturę Okinawy o ustalenie na wyspie Diaoyu znaczników wskazujących przynależność tego obszaru do Japonii. Według Chin wniosek ten został wówczas odrzucony, gdyż w tamtym czasie mogłoby to wzbudzić zastrzeżenia Chin, przy czym nie wykluczono takich działań w „bardziej odpowiednim czasie”. Czas ten nadszedł po wybuchu wojny japońsko-chińskiej w 1894 r., gdyż w styczniu 1895 r. rząd w Tokio wydał rozporządzenie, na mocy którego na wyspach ustawiono znaczniki. Natomiast 17 kwietnia 1895 r. w Shimonoseki podpisano traktat kończący konflikt.⁸ Na mocy artykułu 2, cz. b Chiny zgodziły się

⁸ W następstwie przegranej wojny (lipiec–grudzień 1984 r.) Chiny uznały ostatecznie pełną i całkowitą niepodległość i autonomię Korei oraz odstąpiły Japonii Półwysep Liaotung z Port Artur i miastem portowym Talien, wyspę Formozę (Tajwan) i Wyspy Rybackie (Paska-

przekazać Japonii Wyspy Peskadoryjskie oraz „Tajwan i otaczające go lub należące do niego wysepki”. Według strony chińskiej ostatnie sformułowanie odnosi się również do wysp Diaoyu/Senkaku. Podczas okresu późniejszej okupacji Tajwanu przez Japonię doszło do sporu pomiędzy prefekturą w Okinawie i hrabstwem Taipei w sprawie zwierzchności administracyjnej wobec wysp. W orzeczeniu Sąd w Tokio uznał, iż wyspy historycznie były związane z Tajwanem. W ocenie władz chińskich orzeczenie to stanowi wyraz uznania przez Japonię chińskiego zwierzchnictwa nad archipelagiem.

Trzeci z argumentów prezentowanych przez Pekin opiera się na tezie, iż Japonia formalnie odstąpiła sporne wyspy Chinom (choć w rzeczywistości chodzi o Tajwan) w następstwie swojej kapitulacji kończącej II wojnę światową na Dalekim Wschodzie. Do kroku takiego zobowiązywały Japonię postanowienia Deklaracji Kairskiej z 1943 r.⁹, postanowienia Konferencji Poczdamskiej z 1945 r. i wreszcie Traktat Pokojowy podpisany w 1951 roku. Co więcej, art. 4 Chińsko-Japońskiego Traktatu Pokojowego z 1952 r. stwierdza, iż „wszystkie traktaty, porozumienia oraz umowy zawarte kiedykolwiek wcześniej w następstwie zakończenia wojny przestają obowiązywać i stają się nieważne”. W świetle interpretacji chińskiej traktat ten zobowiązywał Japonię do zwrotu i zrzeczenia się praw wobec wszystkich zagarniętych przez nią chińskich terytoriów, w tym również wysp Diaoyu/Senkaku, gdyż zostały one przejęte przez Japonię na mocy Traktatu z Shimonoseki. Z powyższą argumentacją związane są również spostrzeżenia, iż podczas II wojny światowej lotnictwo amerykańskie, chcąc zbombardować wyspy, pytało się o zgodę władze tajwańskie. Również incydent z 1955 r., kiedy to doszło do strzelaniny między wojskami tajwańskimi (przebywającymi czasowo na wyspach) a statkami japońskimi, według władz chińskich wskazuje, iż Japonia nie miała i nie ma żadnych praw do zwierzchnictwa nad archipelagiem.

5.

Władze Japonii całkowicie odrzucają stanowisko ChRL (oraz Tajwanu), prezentują natomiast uzasadnienia dla swojego dalszego zwierzchnictwa nad Diaoyu/Senkaku. Przede wszystkim Japonia uważa, iż tytuł do sprawowania zwierzchnictwa nad archipelagiem nabyła zgodnie z prawem w 1895 r., w następstwie dwóch wypraw zorganizowanych przez władze w latach 1887

doryjskie) – (Dobrzycki, 1995). Na mocy tego układu Japonia otrzymała również „prawa nawigacyjne na wodach chińskich” (Allen, 1962).

⁹ W wydanej 26 XI 1943 r. deklaracji wieńczącej konferencję kairską stwierdzono, „iż trzej sojusznicy zamierzają odebrać Japonii wyspy na Pacyfiku, którymi ona owoładnęła, albo które okupowała od początku pierwszej wojny światowej w roku 1914 oraz zwrócić Republice Chińskiej wszystkie terytoria, które Japonia odebrała od Chin, a w szczególności Mandżurię, Formozę i Wyspy Rybackie” (Dobrzycki, 1995; *Historia polityczna Dalekiego Wschodu...*, 1981).

i 1892.¹⁰ Wyprawy te stwierdziły, iż wyspy są niezamieszkałe, co więcej – nie znaleziono na nich żadnych śladów wskazujących, iż należą one do Chin. Na podstawie tych informacji rząd w Tokio wydał 14 stycznia 1895 r. rozporządzenie, w którym nakazywał postawienie na wyspach odpowiednich znaczników, by w ten sposób – zgodnie z obowiązującym wówczas prawem międzynarodowym obszary uznane za *terra nullius* włączyć w swoje terytorium. Od tej pory władze japońskie wyspy Diaoyu/Senkaku uważają za część archipelagu Riukiu, który stanowi terytorium japońskie. Tym samym nie zgadzają się z argumentem Chin, iż sporne wyspy geograficznie przynależą do Tajwanu, więc trafiły w ręce Japonii na mocy Traktatu z Shimonoseki z 1895 roku.

W następstwie legalnego przejęcia wysp Japonia podjęła działania mające na celu wykorzystanie wysp, w myśl zasady pokojowego i niezakłóconego wykonywania okupacji. W 1896 roku władze wydzierzały wyspy przedsiębiorcy Tatsuhiko Kogo, który postawił na nich kilka budynków gospodarczych wykorzystywanych później przez robotników sezonowych. Po śmierci Tatsuhiko Kogo w 1918 r. wyspami zajmował się jego syn, który w 1926 r. uzyskał po wygaśnięciu dzierżawy wyspy na własność i użytkował je do momentu wybuchu II wojny światowej. Po jej zakończeniu, w związku z tym, iż wyspy – tak jak i cały archipelag Riukiu – znalazły się pod administracją amerykańską, otrzymywał opłaty za sporadyczne używanie wyspy przez USA.

Innymi przykładami aktywnego zarządzania terytorium archipelagu (niezakłóconego sprawowania zwierzchnictwa) przed i podczas drugiej wojny światowej było oficjalne włączenie wysp do struktur władz regionalnych i lokalnych, badania realizowane przez różne agencje rządowe, śledztwo przeprowadzone w związku z katastrofą lotniczą na wyspie oraz wybudowanie stacji metrologicznej. W 1968 roku, podczas gdy USA administrowało archipelagiem Riukiu, władze amerykańskie na Okinawie i lokalne władze żywo interesowały się wyspami, organizując okresowe kontrole obszaru wysp i otaczających je wód. Od 1972 roku, kiedy zwierzchnictwo nad archipelagiem zostało zwrócone przez USA władzom japońskim, one same już wykonują swoje prawa i obowiązki związane z suwerennym zwierzchnictwem nad wyspami, m.in. Siły Samoobrony patrolują obszar wokół wysp, a na nich samych wzniesiono latarnie i wybudowano lądowisko dla helikopterów.

Kolejnym ważnym argumentem podnoszonym przez Japonię jest fakt, iż władze chińskie nie zgłosiły żadnych zastrzeżeń wobec badań prowadzonych

¹⁰ Ekspansja Japonii na wyspy archipelagu Riukiu rozpoczęła się w latach 70. XIX wieku. Władcy tego archipelagu, położonego między Tajwanem a japońską wyspą Kiusiu, płacili dotąd lenno cesarzom z obu tych państw. Wiosną 1874 r. na Tajwan wyruszyła „wyprawa karna”, zorganizowana w odwecie za wymordowanie japońskich rozbitków w 1871 r. oraz liczne napady pirackie. W jej wyniku, mimo iż nie udało się zająć na stałe wyspy, Japonia przejęła kontrolę nad archipelagiem Riuku. W 1879 roku został on włączony do terytorium japońskiego (Dobrzycki, 1995; Kwiecień, 1998; Taiwan (Formosa)..., 1952; Hall, 1979).

w latach 1887 i 1892, ani też nie oprotowały decyzji władz japońskich ze stycznia 1895 roku. Tym samym niejako uznały terytorialne zwierzchnictwo Japonii nad archipelagiem. Co więcej, w 1920 r. konsul Chin w Nagasaki, dziękując oficjalnie za uratowanie chińskich rybaków w pobliżu wysp, pośrednio uznał prawa Japonii do zwierzchnictwa nad tym obszarem.

Również po kapitulacji Japonii kończącej II wojnę światową Chiny nie zgłosiły żadnych zastrzeżeń co do przekazania administracji nad wyspami w ręce amerykańskie. Podsumowując, władzom w Tokio do początku lat 70., czyli od momentu ogłoszenia „rewelacji” zawartych w Raplocie ONZ w 1968r., nieznanie były żadne roszczenia Chin wobec wysp Diaoyu/Senkaku.

6.

Zaprezentowane powyżej stanowiska ChRL oraz Japonii w zasadzie mają na celu uzasadnienie zgłaszanych tytułów do sprawowania suwerenności nad spornym archipelagiem poprzez wskazanie czasu i okoliczności nabycia tego terytorium, a także wykazanie, iż było i jest ono nadal integralną częścią terytorium państwowego w ten lub inny sposób wykorzystywaną. Próbuąc ocenić zasadność roszczeń obu stron, skoncentrować się należy na tych właśnie kwestiach. Jak zaznaczono na wstępie, współcześnie doktryna prawa międzynarodowego rozróżnia kilka sposobów legalnego nabycia suwerenności terytorialnej, aczkolwiek badając spór o archipelag Diaoyu/Senkaku uwzględnić należy przede wszystkim dwa z nich: zawłaszczenie ziemi niczyjej oraz zasiedzenie. Oba sposoby oparte są na zasadzie sprawowania efektywnej kontroli.

Zawłaszczenie jest sposobem nabycia terytorium nienależącego do nikogo (*terra nullius*)¹¹, a które w określonych okolicznościach może zostać nabyte przez państwo. Skutkiem zawłaszczenia jest efektywne roszczenie dotyczące rozciągnięcia przez państwo swojej suwerenności nad danym obszarem. W interpretacji przedstawionej przez Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w sprawie Sahary Zachodniej, zawłaszczenie to „pierwotna metoda pokojowego rozciągnięcia suwerenności na dane terytorium inaczej niż w drodze cesji lub sukcesji”. Podstawą do uzyskania tytułu prawnego do terytorium – poza faktem jego odkrycia – jest również spełnienie wymogu efektywnego zawłaszczenia danego terytorium w rozsądnym przedziale czasowym (sprawa Wyspy Palmas, za: Shaw, 2000).

Zasiedzenie natomiast to sposób ustalenia tytułu prawnego do terytorium niestanowiącego *res nullius*, które zostało uzyskane w bezprawny sposób lub w okolicznościach, w których nie można udowodnić legalności jego na-

¹¹ „Terytorium lądowe może być *res nullius* w dwóch przypadkach: gdy nie podlegało ono nigdy władzy suwerennej jakiegokolwiek państwa, gdy zostało ono porzucone przez poprzedniego suwerena” (Bierzanek, Symonides, 1999).

bycia.¹² Jest to legitymizacja budząca wątpliwość tytułu prawnego, wynikająca z upływu czasu oraz – co ciekawe – domniemanego przyzwolenia państwa sprawującego uprzednio suwerenną władzę. Inaczej mówiąc, zasiedzenie to „nabycie suwerenności terytorialnej poprzez efektywne wykonywanie kompetencji państwowych w sposób tworzący przekonanie społeczności międzynarodowej, że istniejąca sytuacja jest zgodna z prawem międzynarodowym” (*Encyklopedia*, 1976).

Zasadnicza różnica między zasiedzeniem a zawłaszczeniem polega na konieczności ustalenia, czy dane terytorium należało wcześniej do innego państwa. To, co zaś łączy obie koncepcje, to wymóg udowodnienia przez dane państwo swoim działaniem w określonym przedziale czasowym¹³, iż jego suwerenność rozciąga się na dany obszar. Sprawowanie tej suwerenności, czyli efektywna okupacja, w obu przypadkach winna odznaczać się następującymi cechami: jawnością na forum międzynarodowym oraz trwałością i stabilnością.¹⁴ Należy przy tym jednak pamiętać, iż sprawowanie efektywnej władzy ma charakter względny, a nie absolutny. Orzecznictwo międzynarodowe zwraca uwagę na to, iż przejawy suwerenności terytorialnej mogą przyjmować różne formy – odpowiednio do miejsca i czasu.¹⁵ Pewne jest jednak to, iż znaczenie ma rzeczywiste, a nie nominalne posiadanie. Nie można jednakże zapominać, iż mimo że warunek efektywności występuje zarówno w sytuacji zawłaszczenia, jak i zasiedzenia, to w pierwszym przypadku efektywne objęcie władzy nad terytorium daje niejako *ipso facto* tytuł do niego, w drugim zaś – „ustanowienie efektywnego posiadania jest jedynie niezbędnym warunkiem i początkiem zasiedzenia, ale nie daje od razu tytułu” (Symonides, 1971).

W przypadku stwierdzenia sytuacji zasiedzenia, obok kryterium efektywnej okupacji występuje również kwestia uznania (lub przyzwolenia)

¹² Koncepcja zasiedzenia jest jedną z najbardziej dyskutowanych kwestii w nauce prawa międzynarodowego. Wśród wielu zarzutów krytyki naczelną rolę zajmuje wątpliwość, dlaczego sprzeczne z prawem lub kwestionowane działanie wywołuje skutki prawne (zob. Symonides, 1971).

¹³ Problem, jak długo winno trwać posiadanie – bardzo istotny zwłaszcza w sytuacji zasiedzenia – jest, mimo trwających sporów w nauce prawa międzynarodowego, nierozwiązany. Uważa się, iż przy zasiedzeniu trwałość oznacza sytuację istniejącą w sposób ciągły, przez pewien czas niezbędny do wytworzenia się przeświadczenia o jej ostateczności. Niestety, ze względu na brak normy pozytywnej oraz różnorodność przypadków nie sposób jednak przyjąć jakiegos sztywnego kryterium (zob. Symonides, 1971).

¹⁴ Trwałość posiadania należy rozumieć jako sytuację istniejącą w sposób ciągły, przez pewien czas konieczny do powstania przekonania o jego ostateczności. Stabilność zaś oznacza ciągle, niezakłócone i pokojowe realizowanie kompetencji państwowych. Zob. Bierzanek, Symonides, 1999.

¹⁵ „Intensywność wykonywania kompetencji państwowych zależy od dwóch czynników: charakteru okupowanego terytorium oraz stopnia, w jakim społeczność międzynarodowa jest nim zainteresowana” (zob. Symonides, 1971).

przez państwo – wcześniejszego suwerena – nowej sytuacji.¹⁶ Uznanie to pozytywny akt państwa, które akceptuje lub domniemanie akceptuje daną nową sytuację. Z kolei przyzwolenie może wystąpić w sytuacjach, w których należałoby się spodziewać protestu, lecz on wówczas nie ma miejsca lub zgłaszany jest z opóźnieniem.

Próbując określić prawnomiędzynarodowy ciężar roszczeń ukazanych w związku ze sporem o wyspy Diaoyu/Senkaku w świetle przedstawionych powyżej koncepcji oraz orzecznictwa powstałego przy rozpatrywaniu podobnych spraw, należy postarać się znaleźć – opierając się na danych historycznych, jak i prezentowanych stanowiskach obu stron – odpowiedzi na kilka pytań.

Po pierwsze, czy w 1895 r. wyspy Diaoyu/Senkaku stanowiły *terra nullius*? Odpowiadając na to pytanie, należy uznać argumenty przedstawiane przez Chiny, iż wyspy co najmniej od średniowiecza należały do Chin i były wykorzystywane w jedyny wówczas możliwy sposób – jako punkty nawigacyjne w żegludze po Morzu Wschodniochińskim. Wyrazem zwierzchności terytorialnej Chin nad archipelagiem jest pośrednio również akt darowania wysp w 1893 r. poddanemu chińskiemu.

Uznając te okoliczności, należy zauważyć, iż sam fakt odkrycia wysp, a nawet ich wykorzystywanie w celach nawigacyjnych, w świetle prawa międzynarodowego jest raczej niewystarczający do uznania chińskiej zwierzchności nad wyspami. Brak wyraźnej jednoznacznej oceny wynika z następujących wątpliwości: Czy istniały możliwości do bardziej efektywnego, stałego „gospodarowania” wyspami? Czy możliwe jest, by Chiny porzuciły wyspy Diaoyu/Senkaku przed 1894 rokiem? Oba zastrzeżenia związane są z orzeczeniem w sprawie Clipperton, w którym stwierdzono, iż brak aktualnego wykonywania kompetencji państwowych ze względu na szczególny charakter wyspy nie oznacza jej porzucenia. Porzucenie terytorium ma miejsce bowiem wyłącznie wtedy, gdy dane państwo przestaje faktycznie wykonywać swe kompetencje w obrębie jakiegoś obszaru, a towarzyszy temu intencja opuszczenia go (*animus derelinquendi*), a przynajmniej zniknięcie chęci posiadania (*animus possidentis*) (Symonides, 1971). To, że tak się działo w przypadku Chin i wysp Diaoyu/Senkaku, jest niewykluczone. Jeżeli tak było, wówczas ocena władz japońskich, iż archipelag jako *terra nullius* został załączony w styczniu 1895 r., przesądza sprawę, gdyż od tamtej pory, tj. przez ponad 100 lat, wyspy stanowią terytorium japońskie, na którym są wykonywane rozmaite kompetencje państwa japońskiego, wobec czego Chiny przez blisko 80 lat nie zgłaszały żadnych zastrzeżeń.

¹⁶ W ocenie J. Symonidesa stanowisko pozwalające wyprowadzić zasiedzenie z wyraźnego lub domniemanego uznania lub przyzwolenia państwa, pod którego władzą dane terytorium znajdowało się uprzednio, prowadzić może do utożsamienia zasiedzenia z uznaniem (zob. Symonides, 1971).

Jeżeli jednak przyjąć, iż w 1894 r. wyspy należały do Chin, to należy rozważyć, czy zostały one przez Japonię zagarnięte¹⁷ niezależnie od wojny japońsko-chińskiej z 1894 r., czy też znalazły się one w jej obrębie w następstwie zawarcia Traktatu z Shimonoseki z kwietnia 1895 roku. Fakt, iż wyspy zostały wcielone do terytorium japońskiego trzy miesiące przed podpisaniem Traktatu (choć już po zakończeniu działań wojennych) oraz to, iż w Traktacie nie się o nich bezpośrednio nie wspomina, wydaje się przemawiać na korzyść japońską. Choć „zagarnięcie” wysp nie zostało oprotestowane przez Chiny, co obecnie może budzić niezrozumienie, to jednak biorąc pod uwagę ówczesną sytuację międzynarodową w tamtym regionie, jak też praktycznie znikomą wartość i znaczenie wysepek, nie jest to aż tak bardzo dziwne.

W przypadku zagarnięcia wysp Diaoyu/Senkaku przez Japonię mamy wówczas do czynienia z sytuacją zasiedzenia, w tym przypadku trudną do zakwestionowania z powodu: a) braku jakichkolwiek protestów Chin (aż do 1970 r.); b) efektywnego (trwałego i pokojowego) sprawowania suwerenności, co stanowisko japońskie wyraźnie opisuje. Mimo braku sztywnych dyspozycji co do kresu trwania zasiedzenia gwarantującego nabycie tytułu do terytorium, w przypadku wysp Diaoyu/Senkaku okres ponadstuletni jest chyba wystarczający.

Problematyczny zapis z Traktatu z Shimonoseki, iż Japonia przejmuje od Chin „Tajwan i otaczające go lub należące do niego wysepki” w interpretacji chińskiej prowadzi do konkluzji, iż Japonia winna była zwrócić archipelag po zakończeniu II wojny światowej, tak jak to przewidywały Deklaracja Kairska i Deklaracja Poczdamaska (obie zresztą niewspominające bezpośrednio o Diaoyu/Senkaku). Interpretacja ta jednak, podobnie jak i wszystkie inne argumenty uzasadniające chińską zwierzchność nad spornymi wyspami, pochodzi dopiero z lat 70. Jak zatem wyjaśnić, iż od 1945 r. ani ChRL, ani Republika Tajwanu nie pamiętały o odzyskaniu wysp i w żaden sposób nie przejawiały swego zainteresowania tym obszarem, nie wspominając nawet o próbie „przywrócenia” suwerennej zwierzchności? Odpowiedzi na te pytania należy jednak szukać nie w koncepcjach prawa międzynarodowego, lecz w obszarze polityki wewnętrznej oraz międzynarodowej obu państw.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż uwzględniając teoretyczne wymogi prawa międzynarodowego związane z koncepcją efektywnej okupacji oraz dorobek orzecznictwa w zakresie rozsządzania podobnych sporów międzyna-

¹⁷ Zawojowanie uznane było do I wojny światowej jako legalny, pierwotny sposób nabycia terytorium, który mógł nastąpić jednak pod pewnymi warunkami, tj. „tylko wtedy, gdy istniejąca sytuacja faktyczna – podbój miała charakter ostateczny: nic nie wróżyło jej zmiany, gdy pokonany przeciwnik przestał istnieć jako podmiot prawa międzynarodowego” (zob. Bierzanek, Symonides, 1999).

rodowych, argumenty przedstawione przez stronę japońską wydają się mocniejsze i bardziej przekonujące od stanowiska chińskiego.¹⁸

SUMMARY

The current doctrine of the public international law distinguishes a few modes of acquisition of a territory, such as discovery and symbolic acts, cessions, accretion and avulsion or self-determination. Some of the modes, in particular two very comparable – taking possession over *terra nullius* and an appropriation, are based on the concept of effective occupation that has been an indispensable notion in any consideration or/and adjudicating territorial disputes. This article also refers to the concept of effective occupation to analyze the dispute over the Diaoyu/Senkaku archipelago, which is one of the less known territorial disputes currently going on in the Far East and it is a key element in a very complex Chinese-Japanese bilateral relationship, as well.

Section I specifies the modes of acquisition of a territory present in the public international law. Section II shortly introduces the reader to the China-Japan relations and describes the object of the dispute. The next section provides an overview of the dispute. Section IV and V present respectively China's and Japan's competing historic and legal claims to prove titles to possession of the islands. The last section analyses the arguments of both sides in perspective of the concept of effective occupation.

This paper concludes that while any of the sides, owing to political reasons, has been going for settling the dispute by any international court or arbitration institution, it seems that under the currently public international law rules, especially the concept of effective occupation, arguments presented by the Japanese are stronger and more convincing than the Chinese ones.

BIBLIOGRAFIA

Allen G. C., *A Short Economic History of Modern Japan*, London 1962.

Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1999.

Chińsko-Japoński Wspólny Komunikat, „Zbiór Dokumentów” 1972, nr 9.

Deans P., *Contending Nationalisms and the Diaoyutai/Senkaku Dispute*, “Security Dialogue”, 2000, Vol. 31(1).

Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815–1945*, Warszawa 1995.

¹⁸ Za uznaniem utrzymania japońskiego zwierzchnictwa nad wyspami Diaoyu/Senkaku przemawia dodatkowo orzeczenie Stałego Trybunału Arbitrażowego w sporze między Szwecją a Norwegią z 1909 r. uznające za obowiązującą zasadę, że sytuacja faktycznie istniejąca od dłuższego czasu winna być zmieniona w możliwie najmniejszym stopniu (zob. *Encyklopedia*, 1976).

- Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1976.
- Gilas J., *Prawo międzynarodowe*, Toruń 1995.
- Góralczyk W., *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1996, s. 181.
- Halimarski A., *Trzy kręgi polityki zagranicznej Chin*, Warszawa 1982.
- Haliżak E., *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji*, Warszawa 1999.
- Hall J. W., *Japonia*, Warszawa 1979.
- Historia polityczna Dalekiego Wschodu od końca XVI w. do 1945*, Warszawa 1981.
- Klein D.W., *Japan and Europe in Chinese Foreign Relations*, [w:] *China and the World. Chinese Foreign Policy Faces the New Millennium*, red. Samuel S. Kim, Westview 1998.
- Kukułka J., *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945–1994*, Warszawa 1995.
- Kwiecień Z., *Narodziny mocarstwa na Dalekim Wschodzie. Japonia w latach 1894–1915*, [w:] *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*, pod red. A. Bartnickiego, Warszawa 1998.
- Li R., *China and Asia-Pacific Security in the Post-Cold War Era*, “Security Dialogue” 1995, Vol. 26 (3).
- Mack A., *Island Disputes in Northeast Asia*, Working Papers No. 1997/2, Department of International Relations Research School of Pacific and Asian Studies, Australian National University, Canberra 1997, s. 2. <http://rspas.anu.edu.au/ir/working%20papers/97-2.pdf>
- Rocznik strategiczny 1996/1997*, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 1997.
- Selin S., *Asia Pacific Arms Buildups. Part One: Scope, Causes and Problems*, Working Paper, No. 6 Nov. 1994, Institute of International Relations, The University of British Columbia. <http://www.iir.ubc.ca/pdf/files/webwp6.pdf>
- Shaw M.N., *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 2000, s. 262.
- Sulsheng Z., *China's Periphery Policy and Its Asian Neighbors*, “Security Dialogue” 1999, Vol. 30 (3).
- Symonides J., *Terytorium państwowe w świetle zasady efektywności*, Toruń 1971.
- Taiwan (Formosa). *A Geographical Appreciation*, Department of Mines and Technical Surveys. Geographical Branch. Foreign Geography Information Series No 5, Ottawa 1952.
- Tsang S., *Japan's Role in the Asia Pacific. The Views from Greater China*, “Security Dialogue” 1999, Vol. 30 (4).
- Umbach F., *The Future of the US-Japanese Security Alliance*, http://www.dgap.org/texte/us_japan.pdf

- Valencia M.J., *Domestic Politics Fuels Northeast Asian Maritime Disputes*, [w:] *Asia Pacific*. "Analysis from the East-West Center", No. 43, April 2000, <http://www.eastwestcenter.org/stored/pdfs/api043.pdf>
- Wilson I, *Sino-Japanese Relations in the Post-Cold War World*, [w:] *China as a Great Power. Myths, Realities and Challenges in the Asia-Pacific Region*, ed. Stuart Harris, Gary Klintworth, St. Martin's Press, 1995.